

A MAGYAR NYELV HETE

Nyelvművelődési mozgalom

■ Ha böngésszük a magyar nyelv hetéhez kapcsolódó dokumentumokat (meghívókat, kiadványokat, újságkivágásokat), akkor olyan érzésünk támad, hogy egy hosszabb, fontos történelmi korszak (1967-), vagyis a szocializmus időszakának „fénykora”, majd lassú hanyatlása, a rendszerváltozás izgalmas átmenete, majd pedig az utána következő átalakulás elgondolkodtató, elemzésre váró eseménysorával állunk szemben. A magyar nyelv hete ötven éve nem pusztán a hazai tudományos ismeretterjesztés egyik nagyon fontos időszakának elgondolkodtató bizonyítéka. Nem egyedül a tudománytörténet (a tudományos ismeretterjesztés történetének) epizódja. Nem csak a legjobb értelemben vett népművelés–közművelődés elismerésre méltó teljesítménye. S bár kétségtelenül a magyar nyelvűvelés egyik legfontosabb eseménye, több a magyar nyelvűvelés egy fontos korszakának bemutatásánál. Ennek oka pedig az, hogy a középpontban a nyelv van, az emberi közösséget összetartó legfontosabb kapocs. Ezért a magyar nyelv hete művelődéstörténeti, nyelvtörténeti, azon túl persze a már említett nyelvűvelés-történeti, közművelődési szempontokon túl művelődéstörténeti, művelődéspolitikai, sőt politikai értelemezésre is alkalmat ad.

A magyar nyelv hete eseménysorozatának összetett elemzését azért is javasolom, mert áttekintve a dokumentumokat, elcsodálkozhatunk, hogy milyen erős a felejtés. Ha végigtekintünk az 50 év eseményein, mindannyian megdöbbenünk: hogy mennyi mindenről nem tudunk, mennyi mindent elfelejtettünk, pedig egykor talán még részesei is voltunk egy-egy eseménynek. És ez így lehet az élet számos más területén. Pedig ilyen apró epizódokból, eseményekből, élményekből áll az életünk.

Tanulságos lehet áttekinteni, hogy mikor éppen hol volt a magyar nyelv hete. Hogy mely tájegységek maradtak ki. Hogy mennyire Magyarország-központú volt, és még a rendszerváltás után sem tudott igazán a határon kívülre hatni. (Igaz ott folyamatosan voltak más típusú anyanyelvi rendezvények.) Hogy mely közéleti személyiségek, politikusok vállaltak részt a magyar nyelv hete megnyitására, vettek részt a rendezvényen. S vajon ezt miért tartották fontosnak? És kik maradtak távol? Nyelvtudományi szempontból különösen érdekes az előadók névsora. Hogy mennyire tudta a magyar nyelv hete átfogni a nyelvtudományt: a budapesti, akadémiai nyelvészeket, az egyetemek-főiskolák nyelvész tanárait, valamint középiskolai tanárokat, irodalmárokat, írókat, szerkesztőket? S mindezt korszakokra is lehet bontani. Volt időszak, hogy a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és a Nyelvtudományi Intézet vezető tisztségviselői természetesen vették, hogy ilyen rendezvényeken előadjanak, majd (leginkább a rendszerváltozás során) ez a buzgalom gyengült, s mára teljesen megszűnt. Az elmúlt negyedszázadban – az események tanúsága szerint – a nyelvtudomány kettészakadt: vannak nyelvészek, akiknek eszükbe se jut ilyen rendezvényen részt venni, mások pedig erőn felül vállalnak ilyen szerepet.

A másik ilyen tanulság: az ismeretterjesztés módszere. 1967-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) működésének a csúcán van. Az or-

szágban mindenhol pezseg az ismeretterjesztés: iskolákban és közintézményeknél, vállalatoknál, üzemekben, de még a katonaságnál és börtönökben is vannak ismeretterjesztő előadások; virágzik a József Attila Szabadegyetem, az emberek még fizetni is képesek azért, hogy egy-egy előadásra vagy előadásorozatra eljárjanak. Ez utóbbiak végén igazolást is kaptak, hogy egy bizonyos témakörben egy előadásorozatot meghallgattak.

Ekkor vetődik föl az ötlet: legyen magyar nyelv hete minden év áprilisában. (Egyébként a csillagászat hete mintájára.)

Meglepő, de igaz: a magyar nyelv hete sorozat is fizetős rendezvényként indult. Az 1968. évi (második) rendezvény meghívóján olvasom: „Jegyek 4.-Ft-os árban a TIT Jegyirodában (VI. Lenin krt. 96.) és a helyszínen kaphatók.”

Egy évvel később a jegyek ára már 5 Ft volt. Ha jól emlékszünk, akkoriban 3,60 Ft volt egy kiló kenyér. „A kultúra: áru” jelensége tehát már az 1960-as években gyakorlat volt. A mostani visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a rendezvényeken sok ember jelent meg.

Pedig a témák nem voltak föltétlenül bulvárosak, bár azért arra is volt törekvés. Ki tudná ma megmondani, hogy az 1968-as magyar nyelv hete előadásai mennyire érték el az akkori hallgatóság ingerküszöbét? *Népünk és műveltségünk a szavak tükrében* (Hadrovics László) – ez talán igen, mert a szavak története általában izgalmas. *A gépek a nyelvtudomány szolgálatában* (Papp Ferenc) – talán ez is, mert a korszakban a technikai fejlődés mindennapi beszédtema volt (motorizáció, automatizálás, űrhajózás). Talán Grétsy László előadascíme is fölkelte az érdeklődést: *A szónoklét múltja, jelene és jövője* – éppen azért, mert – ha jól tudom – akkor már 20 éve, azaz 1948 óta nem volt benne az iskolarendszerben a retorika. Gyula János előadása (*Mióta beszélünk magyarul?*) szintén olyan téma, amelyről mindenki szeretne tudni, vagy éppen megvan a maga határozott véleménye (örökléttől fogva – tízezer éve – kétezer éve). És Kovalovszky Miklós előadascíme is vonzó: *Miért szép?* (A stíluselemzés szempontjai) – emlékezzünk csak a *Miért szép?* könyvsorozatra. Volt azután *Édes anyanyelvünk* címmel nyelvhelyességi ankét (Lőrincze Lajossal és Grétsy Lászlóval), ennek sikerében sem kételkedhetünk, ha valaha kiálltunk közönség elé és a magyar nyelvről beszéltünk. Nyelvünkről, annak eredetéről, nyelvhelyességi kérdéseiről mindenkinek van véleménye – hasonlóan ahhoz, hogy „Debrecenben mindenki orvos”, ahogy a Csokonai Vitéz Mihályhoz kapcsolódó anekdota tartja. Ennek fölelevenítése azért fontos most, mert szinte minden nyelvi ismeretterjesztő alkalommal eszünkbe juthat. Az anekdota és a hozzáfűzött tapasztalati megfigyelés a nyelvi ismeretterjesztés fontosságára és jelentőségére is figyelmeztet.

A nyelvi ismeretterjesztés formái

■ A dokumentumokból kiviláglik, hogy a (nyelvi-nyelvészeti) tudományos ismeretterjesztésnek a kezdetektől fogva számos formája alakult ki. Elsőként mindannyian arra gondolunk, hogy a tudományos ismeretterjesztés (nyelvészeti előadás) abból áll, hogy egy ember (jellemzően férfi) öltönyben kiáll az emelvényre és felolvas, jobb esetben szabadon előad. Természetesen ez a prototípus is létezik, de azért nem ez az ismeretterjesztés. Már az első meghívókban szerepel ugyanis az ankét mint ismeretterjesztő megoldás. Az ankét irányított beszélgetést jelent: a meghívott, megnevezett előadók válaszolnak a jelenlévők (olykor záporozó) kérdéseire. Lőrincze Lajos és Grétsy László volt egyébként az a nyelvész, akik elsőként vállalták az „élő-egyes” nyelvi tanácsadást (ismeretterjesztést). Az 1963-ban a Magyar Televízió egyik első élő, „őstelefonos” műsora a *Tessék kérdezni, a nyelvész válaszol* volt (szerkesztő: Pápai Lajos) Lőrincze Lajossal és Grétsy Lászlóval. (Forrás: Schmitt Péter

szerk.: *MRT – MTV – MTV Rt. 1957–1997. MTV Rt.*, é. n. 132–134). Ennek nyomán nem televíziós közegben is vállalkoztak a feladatra. Korábban elképzelhetetlen volt, hogy valaki spontán módon válaszoljon tudományos (és nem tudományos) kérdésekre közönség előtt. Az anketon túl már a legelső évtizedben olyan további „interaktív” foglalkozásokra gondoltak, mint például nyelvi játék, nyelvi vetélkedő, szép magyar beszéd verseny, látogatás nyelvészek sírjánál a Kerepesi temetőben (Miklós Róbert tudományos kutató vezetésével, 1971. április 24-én 3 órai kezdettel), autóbuzsos körséta szegedi nyelv tudósok és nyelvművészek emlékhelyeinél (1972. április 28. 18.00 órakor), írótalálkozó (*Beszélgetés a budapesti nyelvről*: Karinthy Ferenc vezetésével, 1973. április 20. du. 6 órakor), emléktábla-avatás és –koszorúzás (pl. Simonyi Zsigmond emléktáblájának megkoszorúzása, Veszprém, 1974. április 18. 14 óra), nyilvános rádióműsor-felvétel (*Édes anyanyelvünk*, Lőrincze Lajos műsora, Veszprém, 1974. április 16.), kiállítás (nyelvrokonaink életével, művészetével, irodalmával kapcsolatos alkotásokból, Eger, 1975. április 15.), vita (*Vita a sajtó nyelvhasználatáról*, Eger, 1975. április 16.), irodalmi est (*Nyelvédesanyánk*. Írók, költők, tudósok a magyar nyelvről, Radnóti Színpad, Budapest, 1981. március 18.), illetve a sok változatban megjelenő rendhagyó nyelvtanórák stb. Ezek a művelődési formák a későbbiekben is ismétlődtek. A magyar nyelv hetének fél évszázados története során számos alkalommal volt irodalmi est (összeállítás, pl. *Élő Tetten ért szavak* számos alkalommal Széphalomban és másutt), színházi bemutató, író-olvasó találkozó, lapbemutató (pl. az *Édes Anyanyelvünk* szerkesztőségének estje), rádióműsor-felvétel (*Tetten ért szavak* nyilvános, közönség előtti felvétele a Magyar Rádióban), vitafórum, temetői séta, kerekasztal-beszélgetés stb. Az informatikai forradalommal együtt részben az események meghirdetése, az azokról való beszámoló felkerült az internetre – de internetes játékokra, szavazásokra is sor került. Elmondható tehát az, hogy a nyelvi ismeretterjesztés a kezdetektől fogva törekedett az interaktivitásra, a közönség aktív bevonására, megmozgatására.

A nyelvi ismeretterjesztés múltja, jelene...

■ 1967-ben még éppen csak elkezdtem az általános iskolát. Személyes emlékeim egy későbbi korszakból vannak.

Először 1988-ban, az akkor más második évtizedébe lépett magyar nyelv hete rendezvényén vettem részt. 1988. április 18–29. között a magyar nyelv hetét *Ember – nyelv – táj* címmel Vas megyében rendezték meg. Nem tudom pontosan, de gyanítom, hogy az ifjú pesti tanársegédet a helyi szervezők részéről Szabó Géza főiskolai tanár hívhatta meg (ugyanis akkoriban az ő nyelvjárásgyűjtő táborában is részt vettem). Egész Vas megyében több tucat előadás hangzott el. A megnyitó a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán volt: Gonda György a TIT Vas megyei elnöke, Berend T. Iván az MTA elnöke, valamint Lőrincze Lajos szereplésével. A tudományos ülészakot (*Ember a tájban*) Szabó László megyei tanácselnök, Imre Samu akadémikus nyitotta meg, majd Sebestyén Árpád, Balogh Lajos, Szabó Géza előadása következett. Engem a megyében számos helyre vitt el az áldott emlékű Pungor János (TIT-igazgató) és Wiktor Antal (későbbi TIT-igazgató). Megható volt a műsorfűzet mottója: „...aki a magyar nyelvet ismerni akarja, az egyik szemét a Dunára, a másikat pedig a Tiszára függessze, és ne nagy Dunát, de még a kis Gyöngyöst se rekesse ki, mindenkitől tanuljon...” (Berzsényi Dániel: *Levél Kazinczy Ferenchez*)

Április 19-én Sárváron az Urbán Ernő általános iskolában és a 409. sz. Rudas Ipari szakmunkásképző intézetben tartottam előadást *Modern nyelvi jelenségek* címmel. Az előadás vázлата ma is megvan. Emlékszem, beszéltem a falfirkálásokról. Április 20-án a Vas Megyei Pedagógiai Intézetben *Folklor és*

nyelv címmel tartottam előadást... Vas megye a továbbiakban is sok alkalommal volt a magyar nyelv hete házigazdája. Talán nem véletlen, hogy később, 2002-ben a Berzsenyi Dániel Főiskola (még később Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ) meghívására azonnal és örömmel vállalkoztam arra, hogy Szombathely a második otthonom legyen (legalább tíz évig, 2012-ig), s ez idő alatt számos magyar nyelv hete, tudományos kutatás, konferencia, kiadvány stb. ösztönzője lehettem.

Az 1980-as években a magyar nyelv hete felnőttkorba ért. A felnőttkor az az időszak volt, amikor szinte minden megyében voltak rendezvények, előadások, országszerte akár több száz is. A magyar nyelv hete az iskolákon túl eljutott a kis falvakba, óvodákba, öregek otthonaiba...

És akkor következtek az 1990-es évek. Ekkor kért meg Grétsy László tanár úr, hogy kapcsolódjam be intenzívebben a nyelvművelésbe, és a magyar nyelv heti programok szervezésébe. Mert hogy számomra a nyelvművelés a kezdetekben csaknem idegen, később pusztán mellékes, kiegészítő tevékenység volt. Grétsy László noszogatótt, hogy vállaljak részt a magyar nyelv hete kitálálásában és lebonyolításában – különösen azért, mert a TIT mintha kezdene kivonulni, az Anyanyelvápolók Szövetségében (ASZ) pedig, melynek ő ügyvezetője, később elnöke volt, mintha ugyancsak nem lenne arra vállalkozó ember. Először csak, az 1990-es évektől az *Édes Anyanyelvünk* szerkesztőségi értekezletein került szóba az éppen aktuális „nyelvhét”, Kemény Gábor rendszerint frappáns mottóval állt elő, én meg mozgósítottam szervezési tudásomat, de nem akartam előtérbe kerülni. A 2000-es évektől Grétsy tanár úr egyre határozottabban kérte, hogy kerüljön a magyar nyelv hete rendezvénysorozat az Anyanyelvápolók Szövetségének kezelésébe, találjak ki programot, hívjak meg előadókat, szervezzem meg, szerezzek rá támogatást. Így lassan belesodródtam a magyar nyelv hete utóbbi évtizedeibe, s az utolsó években – mert más nem vállalkozott rá – szervezőjévé is váltam.

Az 1990-es években kezdődött változások (a TIT visszaszorulása), az Anyanyelvápolók Szövetségének bekapcsolódása egy teljesen új korszakot jelentett. Ebben az időszakban már szó sem lehetett a magyar nyelv hetének mennyiségi növeléséről (minél több helyen minél több előadás), örültünk, ha meg tudtuk szervezni a megnyitót és az ahhoz kapcsolódó néhány előadást, valamint a környéken néhány ehhez kapcsolódó rendezvényt. Volt olyan év, hogy ironikusan úgy számoltam be Grétsy tanár úrnak: „Tegnap megnyitottuk a magyar nyelv hetét, de utána rögtön be is zártuk.”

Ebben az időszakban sok más hasonló rendezvény kimúlt. A sikeres ismeretterjesztő alkalmak véget értek: *Gólyavári esték*, *Mindentudás egyeteme*. Igaz, közben az MTA ösztönzésére létrejött a sikeres novemberi tudomány hónapja rendezvénysorozat. Még további anyanyelvi alkalmak is születtek. 2010-től Széphalomban, A Magyar Nyelv Múzeumában elindítottuk az anyanyelvi juniálist, 2011-től pedig az ASZ javaslatára az Országgyűlés határozata nyomán november 13. a magyar nyelv napja lett, s azóta ezen a napon magyar nyelv napi gálát szervezünk. 2014-től az anyanyelvi juniális átalakul nyelvésztaborrá – 2018-ban lesz az ötödik ilyen rendezvény Sátoraljaújhelyen.

Úgy érzem, hogy ezek mellett a magyar nyelv hetének továbbra is van szerepe, jövője. 2016-ban elérkeztünk az 50. rendezvényhez, amelyet újra kitüntetett ünnepélyes keretek között tartottunk meg „a magyar nyelv szülőföldjének” is nevezett Sárospatakon. Igaz, egyetlen politikus sem tette tiszteletét. 2017-ben új erővel vágunk neki a következő ötven évnek: a magyar nyelv hete történetében először átléptük a határt, és a rendezvényt Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen nyitottuk meg – és újra voltak a TIT segítségével tíz megyében helyi rendezvények. 2018-ban a megnyitó ünnepség helyszíne a Tihanyi apátság volt.

A magyar nyelv hete jövője?

■ A magyar nyelv hete 50. rendezvényén többeknek fölvettem: milyen legyen a korszerű anyanyelvi ismeretterjesztés? Abban szinte mindenki egyetért, hogy az ismeretterjesztésben a modern technikát alkalmazni kell. Nem pusztán a ppt.-t vagy a prezit, ez ma már a minimum, vagyis hangot, képet, gyors váltásokat. Emellett úgy vélem, hogy a tanár személyisége akkor is döntő marad. Nincs az a szuper technika, ami helyettesítené az embert. Az ismeretterjesztésnek élményszerűnek kell lennie. A Bolyai Önképző Műhelyben Kőhalmi Ferenc kitalálta az ún. élményutakat. Az élményút koncepciója: többféle dokumentum, multimedialitás: álló- és mozgókép, szöveg, hang. De a sok „varázslat” mégsem elég. A döntő: a személyiség. Hogy legyenek olyan személyiségek, akik hitelesen és élvezetesen tudják átadni az ismeretanyagot. A magyar nyelvtudománynak nagy szerencséje, hogy az elmúlt fél évszázadban voltak ilyenek. 2016-ban ünnepeltük Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulóját. A most 86. életévét betöltő Grétsy Lászlót ilyen szakembernek gondolom. Lőrincze Lajos és Grétsy László a 20. század második felének legnagyobb hatású nyelvművelői. Ráadásul integratív, másokat bevonó személyiségek, akik meg tudták magukat sokszorozni. Azt kívánom, hogy a következő 50 évben is választódjanak ki ilyen személyiségek – a nyelvtudomány, de sokkal inkább a magyar nép és nyelv javára!

■ IRODALOM

Balázs Géza: „A magyar nyelv elé mozdításáról...” A 40. magyar nyelv hete megnyitóján. 42–57. In: *A magyar nyelv hete 1967–2006. Az anyanyelvi ismeretterjesztés négy évtizede.* Szerk.: H. Varga Gyula. Diamond Kiadó, Eger, 2006., valamint *A Kazinczy Társaság Évkönyve.* Szerk.: Kováts Dániel. Széphalom, 2006. 435–443.

Balázs Géza (szerk.): *Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában.* A magyar nyelv hete 1967–2016. Anyanyelvápolók Szövetsége – IKU – Inter Kft., Bp., 2016.

